

NO'MONJON RAHIMJONOV ADABIY SUHBATLARI XUSUSIDA

Rahimova Bekposhsha Bahodirovna,
UrDU dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyotshunos-munaqqid N.Rahimjonovning "Badiiyat -bosh mezon" kitobidagi adabiy suhbatlar, ularning mavzu doirasi, ilmiy-adabiy uslubi tahlilga tortiladi

Kalit so'zlar: adabiy suhbat, munaqqid, badiiyat, adabiy jarayon, mavzu, she'r va shoirlik, nasr tahlili.

Mustaqillik davri adabiy jarayonida qator publisistik asarlari, tarjimalari, adabiy-tanqidiy maqolalari, esse va mansuralari, adabiy suhbatlari bilan sermahsul ijod qilayotgan adabiyotshunos va munaqqidlardan biri No'monjon Rahimjonovdir. Ayniqsa, istiqlol yillarida munaqqidning "Ilmiy tafakkur jilolari" (1991), "Asqad Muxtor poetikasi" (2003), "Nur boqiylikdur" (2004), "Mustaqillik davri o'zbek she'riyati" (2007), "Badiiy asar biografiyasi" (2008), "Istiqlol va bugungi adabiyot" (2012), "Qodiriyshunoslik qirralari" (2015), "Jimjit jolalar" (2016), "Badiiyat - bosh mezon" (2016) kabi qator asarlari chop etildi. Ko'rinadiki, No'monjon Rahimjonov ilmiy qiziqishlari hozirgi adabiy jarayon, XX asr o'zbek she'riyati va dostonchiligi, adabiy tanqid va adabiyotshunoslik masalalari tadqiqiga qaratilgan.

Munaqqid adabiy suhbat janriga alohida e'tibor bilan qaraydi, o'zining aksariyat kitoblarida bu janrga maxsus o'rin ajratadi. Adabiy suhbat – tanqidchilikning faol janri bo'lib, mavzusi, mazmun-mundariyasi jihatidan benihoya serqirradir. "Agar adabiyotshunoslar orasida o'tgan muloqotlar ko'proq adabiy jarayon yoxud muayyan nazariy masalalar yuzasidan bo'lsa, ijodkor-munaqqid suhbatlari markazida o'sha ijodkorning bugungi adabiyot, umuman, badiiy ijod haqidagi fikrlarini yoritish maqsadi ustuvorlik qiladi. Suhbatning o'ziga xos ustunlik jihati shundaki, unda qator masalalar yuzasidan qarashni eksklyuziv tarzda ifodalash imkoni mavjud. Gap shundaki, ehtimol, o'sha suhbatdoshlar bu masalalarga o'z faoliyatlari davomidaqayta murojaat etmas, lekin ular haqidagi qarashlari suhbatda aksini topib, ommalashib qoladi. Suhbat jarayonida suhbatdoshlarning bir-birini to'ldirishi, fikrlarini aniqlashtirishi masalaning mohiyatiga chuqurroq nazar tashlash imkonini yaratadi"[Rahmonov B. 3:12.]

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, adabiy suhbat janrining imkoniyatlari ancha keng bo'lib, keyingi yillarda U.Normatov, I.G'afurov, N.Jabborov, U.Hamdani, X.Do'stmuhammad, U.Jo'raqulov, E.Ochilov kabi qator adabiyotshunos, munaqqid va ijodkorlarning adabiy suhbatlarida bugungi adabiy jarayon, adabiyotshunoslik va tanqidchilik muammolariga bag'ishlangan qator suhbatlar e'lon qilinmoqda. Uning Izzat Sulton, Matyoqub Qo'shjonov, Omon Matjon, Muhammad Ali, Erkin Samandar kabi qator adabiyotshunos, munaqqid va adiblar bilan bo'lgan suhbatlarida

adabiyotning asl mohiyati, soʻz sanʼati, yozuvchi va muhit munosabati, joriy adabiy jarayon xususiyatlari, sheʼriyat, badiiy adabiyot vositasida inson, inson orqali esa jamiyatni tahlil qilish mezonlari kabi muhim masalalar oʻrtaga tashlanadi, bahs yuritiladi, muhokama qilinadi.

Noʻmonjon Rahimjonovning “Badiiyat – bosh mezon” asari 2016-yilda nashr qilingan boʻlib, unda turli ijodiy avlodga mansub shoir, yozuvchi, olimlar bilan adabiy suhbatlari jamlangan. Zero, suhbat adabiy tanqidning eng qiziqarli janrlaridan biridir. Bu janr koʻp asrlik anʼanalarga ega boʻlib, uning ildizlari Suqrot, Aflotun suhbatlari rivojlangan qadimgi yunon adabiyotiga borib taqaladi. Gʻarbda ham bu janrga eʼtibor bilan qarashgan.

“Badiiyat – bosh mezon” kitobidagi suhbatlarda oʻzbek adabiyotshunosligi, sheʼriyati, davr nasri, dramaturgiyasi, kitobxon olami, tarix va badiiy adabiyot haqidagi qarashlar jamlangan boʻlib, ularda soʻz sanʼatkorlarining tabiat-jamiyat- inson oʻrtasidagi uzviylikni badiiy ifoda etishdagi oʻziga xos qarashlari tahlilga tortiladi. Asar samimiy va qiziqarli uslubda yozilgan, har bir adabiy suhbatda insonni toʻlqinlantiradigan fikrlar, adabiyotning hayot bilan haqqoniy qiyofasi, adabiy jarayondagi yutuq va kamchiliklar yorqin koʻrsatiladi. Turli mavzudagi adabiy suhbatlar munaqqid Noʻmonjon Rahimjonovning hozirgi adabiy jarayonga faol munosabat bildirishga intilib kelayotgan, tafakkur ufqlari keng ijodkor ekanligini koʻrsatadi. Kitobdagi adabiy suhbatlarni mavzu jihatdan quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Adabiy jarayon va adabiyotning mohiyati toʻgʻrisidagi suhbatlar.
2. Sheʼr va shoirlik haqidagi adabiy suhbatlar.
3. Oʻzbek nasri xususidagi suhbatlar.
4. Adabiy tanqidchilik masalalari haqidagi bahslar.
5. Badiiylik va badiiy did, tarix va badiiy adabiyot borasidagi suhbatlar.

Asardagi “Tonglar – yorugʻlik enagasi” mavzusidagi adabiy suhbatda N.Rahimjonov akademik-adib Izzat Sulton bilan suhbatlashadi. Adabiy suhbatda munaqqid istiqlolning dastlabki yillaridagi adabiy jarayon, badiiy adabiyot va uning zimmasiga yuklangan maʼnaviy-axloqiy, ijtimoiy-estetik maʼno mohiyati xususida olim bilan fikr almashadi. Maʼlumki, azal-azaldan adabiyotning bosh mavzusi va oʻrganish obyekti Insondir. Inson hamma davrlarda ijtimoiy-siyosiy, madaniy voqeliklar koʻzgusi boʻlib kelgan. Insonning aqliy, axloqiy turmush tarzidan u mansub jamiyatning mohiyati va dunyoqarashi toʻgʻrisida maʼlum tasavvur- tushunchalarga ega boʻlamiz. Shu bois ham munaqqid Izzat Sulton bilan mustaqilligimizning dastlabki yillari – oʻtish davri murakkabliklari va bunda adabiyotning oʻrni, zamon qahramoni oʻy-kechinmalari, dunyoqarashi, xarakter- xususiyatlari toʻgʻrisida suhbatlashib, ushbu davr adabiy jarayonidagi ijobiy va salbiy

jihatlari borasidagi tahlillarga to'xtaladi. Izzat Sulton 90-yillar mamlakatimizda murakkab bir davr ekanligini ta'kidlab, "Bir qaraganda adabiyotimizda turg'unlik paydo bo'lgandek ko'rinadi. Chunki ko'zga ko'ringan, yirik, e'tiborni jalb etuvchi asarlar paydo bo'lmayapti. Zamonamiz masalalariga javob tariqasida yozilgan asarlar yuzaga kelganicha yo'q. Masalan, nimadan kehdik va qayoqqa ketyapmiz? Tanlagan yo'limiz to'g'rimi? Ya'ni biz bozor iqtisodiga ko'chaypmiz. Qonun ustuvorligiga asoslangan fuqarolik jamiyati quryapmiz. Lekin bu jamiyat qanaqa bo'ladi? Zero, uning hozirgi ba'zi alomatlari bizni ancha cho'chitadi. Bozor va inflyatsiya...bozor va ma'naviyat masalalari ko'pchilikni o'ylantirib qo'ydi. Ahloqiy, falsafiy va ijtimoiy muammolarga bag'ishlangan filmlar ham ko'rinmayapti. Odamlar yengil adabiyotni o'qish bilan ovora, o'zlarini shu vaqtgacha man etilgan ahloqsiz chet el adabiyotiga urmoqda. Xatto o'zimizda ham chet el adabiyotiga taqlidan asarlar paydo bo'lyapti. Bu nafaqat davrga, xatto ma'naviyatimizga ham ziddek ko'rinyapti"[Rahimjonov N. 2:47]. Darhaqiqat adibning bu fikrlari juda ham o'rinli sanaladi. Suhbatdan xulosa shundayki: adabiyotimiz qaytadan tug'ilish va ko'tarilish arafasida turibdi. Uning yangi davrdagi salohiyatini ko'ra bilish, yutuqlariga madad berish lozim. Oramizda tarvuzi qo'ltig'idan tushib, ikkilanib o'tirganlar ham yo'q emas. Bu tanlov davri. Kimki yangi mustaqillik davri mafkurasini tubdan tushunmasa, uni qalbining haroratiga aylantirmasa, adabiyotdan tushib qolaveradi. Bunga afsuslanish ham kerak emas. Chunki adabiyotimizning salohiyati zo'r. Unda zamonlar sinovidan o'tganlar bor. U yangi kurtaklarga, qobilyatli shaxslarga boy. Bu davr adabiyoti jamiyatni sog'lomlashtirish, inson ruhiyatini yanada kamol toptirishga xizmat qilish yo'lida har qachongidan ham ilgarilashi lozimligini uqtiradi. Buning uchun esa, avvalo, milliy qadriyatlarimiz, diniy-madaniy-adabiy merosimizga suyanish, ularni chuqur o'rganishning ahamiyati katta ekanligini ta'kidlagan.

N.Rahimjonovning O'zbekiston xalq yozuvchisi Muhammad Ali bilan "Tarix tafakkur oftobi", "Moziy – haqiqat chirog'i" nomli adabiy suhbatlari tarix va davra adabiyoti, she'riyatda tarixiy siymolar obrazining yaratilishi, tarixiy haqiqat va badiiy talqin masalalariga bag'ishlanadi. Ma'lumki, istiqlolning dastlabki yillarida tarixiy mavzuga alohida e'tibor qaratildi. Zero, mustabid tuzum davrida butun adabiyotimiz tarixdan uzib qo'yilgan, tarixga murojaat qilish imkoniyatlari kesib tashlangan, shoir va yozuvchilar mafkura tazyiqi tufayli bu mavzuda qalam tebratishga cho'chib qolishgan edi. Mustaqillik baxsh etgan ijod erkinligi tarixiy mavzuda she'riy, nasriy, dramatik asarlar yaratishga imkon berdi. Zero, Tarix xotirasining muhtasham imoratiga ilk g'ishtlarni Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda singari allomalarimiz qo'ygan, asos solgan edi. N.Rahimjonov yozuvchi bilan bo'lgan suhbatda tarix va badiiy adabiyotning bog'liqligi, badiiy asarda tarixiy haqiqat va talqin muammosi tahliliga urg'u beriladi. Ma'lumki, yozuvchi Muhammad

Ali tarixiy mavzuda qator asarlar yaratdi. Ayniqsa, adibning Amir Temur shaxsi, temuriylar tarixi haqidagi izlanishlari, sarbadorlar harakati haqidagi qator tarixiy manbaalarni mukammal o'rganganligi va bu asosda maydonga kelgan "Sarbadorlar" asarini ta'kidlash o'rinlidir. "Tarix – tafakkur oftobi" nomli suhbatda Muhammad Ali "Sarbadorlar" asarining yaratilishi va aynan sarbadorlar harakati bilan Amir Temur faoliyatining bir-biriga zid qo'yilishi xususidagi munozarali fikrlarga aniqlik kiritadi. Suhbatda yozuvchi munaqqidning bu boradagi savollariga alohida to'xtalib, Amir Temur ham, sarbadorlar ham bir zaminning farzandlari bo'lib, ularning asosiy niyati ona zaminni mo'g'ullar istilosidan xalos etish ekanligini ta'kidlaydi.

N.Rahimjonovning yozuvchi Muhammad Ali bilan "Moziy – haqiqat chirog'i" deb nomlangan ikkinchi adabiy suhbat ham ajoyib mushohadalar, ibratli mulohazalarga boyligi bilan ajralib turadi. Suhbatda tarixiy manbaalar, tarixiy kitoblarning o'tmishni badiiy kashf qilishdagi o'rni, ahamiyati va bunda badiiy talqin, fakt va to'qima munosabati, badiiy til masalalari borasida fikr yuritiladi. Ayniqsa, istiqlol davri adabiyotida olis o'tmish mavzusi, tarixiy shaxslar, xalq qahramonlarining ibratli hayotini adabiyotning barcha tur va janrlarida badiiy yoritishga e'tibor ancha ortgani quvonarli jihatlardan biridir. Muloqatda N.Rahimjonov suhbatdoshi ijodining (shu bilan birga adabiyotshunoslikning, she'riyatning) bilimdoni sifatida ikkala suhbatga alohida mavzu, yo'nalish tanlaydigan har bir suhbat adabiy jarayonning muayyan muammolari doirasidagi mavjud bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi. Suhbat tarixning insoniyat uchun katta saboq, hikmat xazinasini ekanligini uqtirish bilan bir qatorda, ajdodlarimiz yo'l qo'ygan noahillik, kelishmovchilik va boshqa xatolar kelgusi avlodlar uchun ibrat bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi.

Asardagi "Badiiyat – bosh mezon" deb nomlangan adabiy suhbat akademik M.Qo'shjonov bilan bo'ladi. Adabiy suhbatning asosida badiiylik, uning mezonlari mavzusi yotadi. Zero, badiiylik adabiyotshunoslikning azaliy va abadiy masalasi sanaladi. Munaqqid ta'kidlaganidek, "Aristotel, Gegel, Belinskiylardan tortib to hozirgi kungacha adabiyotdan talab qilinadigan bosh vazifa – bu badiiyat. O'sha ko'hna zamonlarda yaratilgan jild-jild romanlardan ham, kuni kecha e'lon qilingan to'rt satr she'rdan ham tanqidchilik yuksak badiiyatni izlaydi. Shuningdek, san'atkorlardan eng ko'p talab qilinadigan narsa ham badiiyatdir. Ma'lumki, M.Qo'shjonov mahoratshunos munaqqid sifatida adiblar ijodini tahlil qilar ekan, ularning asarlaridagi badiiy mahorat, yozuvchining obraz yaratishdagi o'ziga xos jihatlari, badiiy til xususiyatlari masalalariga e'tibor qaratadi. Munaqqid talqinida, "Badiiyat juda keng tushuncha. Hayot haqiqati ham, xalq dilidagi dardni, muammolarni ko'tarib chiqish ham, obraz yaratish va tilga sayqal berish ham, kompozitsion yaxlitlik va xilma-xil sujet usullarini topa bilish ham, hayotdagi

ziddiyatlarni tabiiyligicha bera bilish ham badiiyatga kiradi". Shu bilan birga badiiy asar o'qishligini ta'minlovchi asosiy vosita ham badiiylik sanaladi. Bu borada M.Qo'shjonov suhbatda juda qimmatli fikrlarni bayon qiladi. Ayniqsa, munaqqidning badiiy asar tahlili, adabiy didni tarbiyalash, yozuvchi badiiy niyatini teran anglash borasidagi mulohazalari alohida e'tiborga loyiqdir. M.Qo'shjonov tanqidchining badiiy asarni o'rgana olishini tabiblarning bemor qon tomirini ushlab ko'rib tashxis qo'ya bilish qobiliyatiga o'xshaydigan murakkab va og'ir ishga qiyoslaydi. Badiiy asarda qalamga olingan asosiy masalani, yozuvchining nima demoqchi ekanligini topa bilish eng muhim vazifa ekanligini alohida ta'kidlaydi. Suhbatda munaqqid va adabiyotshunoslarning bosh vazifasi adabiy asar mohiyatini tushunish va uni tushuntirish jarayonida kitobxon dididni tarbiyalashdan iborat ekanligini uqtiradi. Mazkur adabiy suhbat adabiyotshunoslikning nazariy masalalari va adabiy tanqidchilikdagi muhim muammolarga aniqlik kiritgani bilan alohida dolzarblik kasb etadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "Badiiyat – bosh mezon" asaridagi adabiy suhbatlar qariyb yigirma yildan ortiqroq davr davomida qog'ozga tushirilgan bo'lib, bu orada davrlar almashinuvi yuz berib, ilmiy-badiiy tafakkur va adabiy mezonlar yangilanishi davom etmoqda. Kitobdagi adabiy suhbatlar esa barcha davrlar uchun zarur bo'lgan adabiyotning turfa mavzulari xususida qimmatli ma'lumotlar berib, adabiyot ixlosmandlari, filolog-tadqiqotchilar uchun zarur manba bo'lib xizmat qilishi bilan qadrlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedova Sh. Adabiy-tanqidiy suhbat genezisi. "Sharq yulduzi", 2015, 11-son.
2. Rahimjonov N. Badiiyat – bosh mezon. – Toshkent, Akademi-nashr, 2016.– 222 6.
3. Rahmonov B. O'zbek adabiy tanqidchiligi. – T.: "Fan", 2004. b-12.